

boek versus porselein,

een analyse van 'Histoire Artistique, Industrielle et Commerciale de la Porcelaine'

Suzanne Klüver

In 2012 is het precies 150 jaar geleden dat Albert Jacquemart en Edmont le Blant hun beroemde *Histoire Artistique, Industrielle et Commerciale de la Porcelaine* publiceerden (hierna: *Histoire Artistique*). In dit belangrijke boek is porselein voor het eerst ingedeeld in groepen zoals *famille verte* en *famille rose*, begrippen die tot op de dag van vandaag worden gebruikt om Aziatisch porselein te beschrijven. Welke elementen zorgden ervoor dat nu juist dit boek na 150 jaar nog steeds wordt gebruikt bij wetenschappelijk onderzoek? Een zoektocht naar de overlevingskracht van literatuur over keramiek.

Albert Jacquemart (1808-1875) was hoofdbediende bij het ministerie van financiën van de Franse overheid. Hij studeerde plantkunde, was amateurschilder en leverde regelmatig kunsthistorische bijdragen aan *de Gazette des Beaux-Arts*. Zijn medeauteur Edmont le Blant (1818-1897) was archeoloog, maar buiten het gebruik van stukken uit zijn porseleincollectie, is Le Blants medewerking aan de tekst niet te traceren. In de Engelse vertaling is Le Blants naam zelfs niet vermeld op de titelpagina.¹ Voordat de Franse editie van hun boek gepubliceerd werd, plaatsten Jacquemart en Le Blant een uitgebreid artikel over de oorsprong van keramiek in de *Gazette des Beaux-Arts*.²

Nationalisme

In de inleiding van *Histoire Artistique* zet Jacquemart zijn ideeën over het belang van verzamelen, het verrichten van wetenschappelijk onderzoek en het tentoonstellen van collecties uiteen. Belangrijk is dat de wetenschap wordt geholpen door 'amateurs'. Mede hierdoor zal de interesse van het grote publiek groeien.³ Heeft de term amateur tegenwoordig een negatieve connotatie, in de negentiende eeuw moest iemand die uit liefde keramiek kon verzamelen van goede komaf zijn. Het doen van onderzoek was alleen mogelijk voor diegenen die zich dat konden

veroorloven. Jacquemart beschouwt zichzelf als kenner, ofwel iemand met smaak en kennis over kunst. De vraag over de status van Jacquemart als schrijver speelt dus een grote rol in het analyseren van de wetenschappelijke achtergrond van zijn *Histoire Artistique*.

De klassieke en dan vooral de Griekse kunst wordt vanaf de achttiende eeuw gezien als de graadmeter van de goede smaak van de westerse beschaving. De grondlegger voor de stilistische benadering van kunst is Johann Joachim Winckelmann (1717-1768), die in 1764 *Geschichte der Kunst des Altertums* schreef. Hierin plaatst hij kunstwerken in een historisch perspectief en kent hij systematisch een waarde toe aan objecten. Via filosofen als Voltaire zoekt Jacquemart naar parallellen tussen de Griekse kunst en Aziatisch porselein en verbindt de goede smaak zo ook aan deze keramiek.⁴

Zijn ideeën over geschiedenis en ontwikkeling van smaak zijn tevens zichtbaar in de oproep tot een hernieuwde interesse in Frans aardewerk, die Jacquemart plaatst in de introductie van *Histoire Artistique*. Hij prijst hierbij de bescherming van de Franse keramische industrie door de Franse hogere kringen. Jacquemart stelt dat de fabrieken van Saint-Cloud, Vincennes en Sèvres opbloeden door de productie van imitaties van Chinees porselein, waardoor de keramiek uit deze fabrieken volgens hem dan ook van groot belang is: ze vormt immers een voortzetting van de goede smaak.

"Les produits de ces fabriques, toutes mortes ou transformées aujourd'hui, sont dans nos mains, sous nos yeux, matériaux épars et méconnus d'un des plus beaux monuments de l'histoire industrielle du siècle dernier. A peine quelques érudits savent interpréter leurs chiffres, reconnaître leurs types."⁵

(De producten van deze fabrieken, alle heden ten dage verdwenen of van gedaante veranderd, kunnen we in onze hand houden, bekijken: schaarse en miskende voorwerpen uit een van de mooiste monumenten van de industriële geschiedenis van de vorige eeuw. Nog maar enkele geleerden kunnen hun geheimschrift ontcijferen, hun modellen thuisbrengen.)

Hij eindigt zijn tekst met:

"voilà ce que personne n'avait tenté jusqu'à présent, voilà ce que nous espérons

faire en publiant ce livre.”

(Dit is wat tot nu toe niemand heeft geprobeerd, dit is wat wij hopen te doen met de publicatie van dit boek.)

Jacquemart hoopt de smaak van het publiek te kunnen herijken door als eerste de geschiedenis van de keramiek te beschrijven, de soorten keramiek te classificeren en daarbij de waarde die ze vertegenwoordigen te bepalen. Het gaat hem voornamelijk om Frans keramiek, een nationalistische en historische benadering die van groot belang is om de *Histoire Artistique* te begrijpen. Dit wordt duidelijk als we in detail kijken naar de door hem beschreven porseleinen voorwerpen. Een in Vlaardingen opgegraven dekseltje, dat de aanleiding tot dit onderzoek vormde, dient hierbij als uitgangspunt.

Object versus verhaal

Afbeelding 1 toont het in Vlaardingen gevonden dekseltje dat in 2001 is gevonden in een enorme askuil. Het betreft een door de stad ingerichte stortplaats voor afval, waarin in de periode 1743–1756 stadsafval is gestort.⁶

De in Vlaardingen opgegraven porseleinen scherf is afkomstig van eenzelfde in onderglazuur blauw gedecoreerde kop en schotel als het in afbeelding 2 weergegeven exemplaar. De complete deksel toont een medaillon, waarop een koning en een koningin op een troon zitten onder een baldakijn. Voor hen knielt een Chinese monnik. Op de beker is een Franse tekst zichtbaar: *L'Empire de la vertu est etabli jusqu'au bout de l'Univers*. In *Histoire Artistique* geeft Jacquemart een toelichting op de decoratie en in het boek staat een afbeelding van een soortgelijke kop met deksel (afb. 3).⁷

Volgens Jacquemart zit de jonge Lodewijk IX van Frankrijk (1214-1270) op de troon en ontvangt hij het advies van zijn moeder, koningin Blanche van Castilië (1188-1252). De vakken die de voorstelling omzomen bevatten afwisselend bomen en knielende Chinese lieden. Volgens Jacquemart zijn deze figuren gemakkelijk te herkennen als wijzen. Hij verwijst hierbij naar aan het Chinees Taoïsme ontleende voorstellingen die vaker worden gebruikt als decoratie op porselein. Een verklaring die Jacquemart geeft voor de decoratie, is dat Kangxi, de keizer van China (1662-1722), deze set waarschijnlijk heeft besteld als een geschenk aan Lodewijk XIV, een afstammeling van Lodewijk IX. Kangxi zou de machtige Zonnekoning te vriend

hebben willen houden, aangezien er veel missionarissen in China gestationeerd waren.⁸

Naast de beschrijving maakt Jacquemart melding van vergelijkbare objecten in diverse collecties in Europa. Hij noemt hierbij de tekst *Porcellan-u Gefäss-Sammlung* uit 1853 van Dr. Johann Georg Theodor Grässe (1814-1885), directeur van de Koninklijke verzameling in Dresden en bibliothecaris van de koning van Saksen. Deze ziet in de afgebeelde personen Louis XIII of Louis XIV met hun koningin.⁹ De Chinese figuren die geknield zitten, zijn Fransen die eerbetoon geven aan hun koning. Grässe vermeldt dat hij zijn idee baseert op details in de kostuums. De kop en schotels zouden speciaal voor de afgebeelde koning in China zijn besteld. Grässe vermeldt echter geen referenties over deze objecten en hun decoratie. Zonder de originele tekening of bestelopdracht van de theeset is het moeilijk uit te vinden wat de oorspronkelijke bron voor deze opdracht is geweest. Toch is er nog een aantal stappen te nemen om meer informatie over het object te vinden. Zo kan naast de beschrijving van de decoratie ook de Franse tekst wellicht aanwijzingen geven over de oorsprong van het object.

Taal als referentie

De keuze voor de Franse taal op de kop van de theeset zou kunnen betekenen dat de voorwerpen zijn gemaakt voor de Franse markt, maar zeker is dit niet. In het achttiende-eeuwse Europa was de Franse taal immers die van het beschaafde deel van de samenleving en de diplomatie. De stijl van Lodewijk XIV was erg in de mode bij de hogere kringen in Europa en zij kopieerden zijn architectuur, kleding en spraak. Via kunstenaars, politici en wetenschappers raakte het Frans verspreid over heel Europa.

Door een steekproef van de zinnen op vergelijkbare theesets uit verschillende musea in Europa te vergelijken, wordt zichtbaar dat er verschillende schrijfwijzen van dezelfde Franse tekst zijn gebruikt. Zo wordt het werkwoord *établir* op verschillende manieren gebruikt.¹⁰

DIAGRAM I

Publicatie	Franse tekst op rand kopje	Letterlijke vertaling
Grässe 1853	L'empire de la vertu est etablis	Het rijk van de deugd is

	jusqu'au bout de l'uners	gevestigd tot aan het einde van het universum (spelfout)
Jacquemart 1862	L'Empire de la vertu est etably jusqu'au bout de l'univers	Het rijk van de deugd is gevestigd tot aan het einde van het universum
Lunsingh Scheurleer 1966	L'Empire de la vertu est établi jusqu' au bout de l'univers	Het rijk van de deugd is gevestigd tot aan het einde van het universum
Jansen 1976	L'Empire de la vertu est etablis aussi au bout de l'univers	Het rijk van de deugd is ook gevestigd aan het einde van het universum
Hartog 1990	L'empire de la vertu establi jusqu'au bout de l'univers	Het rijk van de deugd is gevestigd tot aan het einde van het universum
Harrison-Hall, Krahl 1994	L'empire de la vertu est etablis jusqu'au bout de l'uners	Het rijk van de deugd is gevestigd tot aan het einde van het universum (spelfout)
Jörg 2001	L'Empire de la vertue est établi jusq'au bout de l'univers	Het rijk van de deugd is gevestigd tot aan het einde van het universum

Een ander verschil in de spelling is te vinden op de kop en schotel uit de publicatie van Béatrice Jansen.¹¹ In plaats van *Jusqu'au* (letterlijke vertaling is *tot of tot aan*) is er gebruikt gemaakt van *aussi* (letterlijke vertaling is *ook*). Daarnaast zijn twee koppen met dezelfde spelfout opvallend. In plaats van *universum* wordt *uners* geschreven. *Uners* heeft in het Frans geen bekende betekenis. Alle andere versies zijn verschillend gespeld, maar wel in correct Frans. Dit zou kunnen betekenen dat de kopjes op hetzelfde moment zijn gemaakt.

Dat men in Jingdezhen op grote schaal en seriematig porselein vervaardigde is alom bekend. De brieven van pater d'Entrecolles uit 1717 en 1724 handelen onder meer over deze seriële productie.¹² Ook de archiefstukken die de bestellingen van porselein door de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) vermelden geven een goede indruk van grootschaligheid van de porseleinhandel. Er werden vanaf de latere zeventiende eeuw ook monsters en tekeningen naar China gestuurd met de

gewenste vormen en decoraties voor het bestelde porselein.¹³ De Chinezen kopieerden deze objecten exact, dus inclusief eventuele spelfouten, maar ook naar vermogen. Het is dus zeer waarschijnlijk dat er in dit geval een bestelling naar China is gestuurd met een onjuiste Franse spelling. Mogelijk is dit gedaan door iemand die het Frans niet goed beheerste. Zonder de originele documenten is het echter onmogelijk te zeggen of dit het geval was.

Archeologie en context

Naast de scherf uit Vlaardingen is de enige andere vergelijkbare kop uit een archeologische context afkomstig uit het Vung Tau-wrak.¹⁴ Deze Aziatische jonk verging omstreeks 1690, en zijn lading was bestemd voor markten in Nederland, Azië en de Islamitische wereld. In het wrak zijn 25 vergelijkbare deksels, zoals in figuur 1, zonder de bijbehorende kop en schotels gevonden. Jörg gaat ervan uit dat de doelgroep voor de theesets niet specifiek Frans hoeft te zijn geweest, aangezien deze taal ook werd gesproken door de Nederlandse elite. Samen met de sterke Nederlandse connotatie van de lading zou dit kunnen suggereren dat de kopjes werden besteld door de VOC in Nederland. De vondst van een vergelijkbare scherf van een deksel in een Nederlandse opgraving ondersteunt dit idee.

Conclusie

Albert Jacquemart staat als negentiende-eeuwse connaisseur aan de basis van het kunsthistorische onderzoek naar Aziatisch porselein. Zijn visie moet echter wel gezien worden vanuit het Frans-nationalistische perspectief van zijn dagen. Zijn doel was het bewijzen dat Chinees porselein getuigde van de goede smaak en prestige. Hoogdravende conclusies over koningen die onderling geschenken uitwisselden, droegen zeker bij aan dit beeld. Dat de Chinese keizer Kangxi eer zou hebben betuigt aan de Franse Zonnekoning bevestigde het beeld van de Franse grandeur. De vraag rijst dan ook waarom de academische en kunsthistorische wereld in het geval van de besproken theeset nog steeds verwijst naar Jacquemart's *Histoire Artistique*.

Door middels een steekproef het taalgebruik op de theesets te inventariseren, wordt zichtbaar dat er verschillende notaties van de Franse tekst zijn gebruikt. Bij twee van de kopjes is het Frans onjuist gespeld, maar met dezelfde vervoeging van het werkwoord *établir* en dit zou kunnen betekenen dat iemand die de Franse taal niet

goed beheerste een bestelling in China plaatste. De Chinezen kopieerden deze opdrachten zo exact mogelijk, dus inclusief spelfouten. Ook wijst het afwijkende gebruik van het werkwoord *établir* mogelijk op meerdere bestellingen en wellicht zelfs van verschillende personen. De vondsten in het Vung Tau-wrak en Vlaardingen hebben beide een duidelijke link naar Nederland en wijzen er dus mogelijk op dat dergelijke objecten (ook) voor een niet-Franse markt kunnen zijn gemaakt. Een vindplaats als de Vlaardingse askuil is in deze context een mooie tegenhanger van het hof van de Franse Zonnekoning!

Door het gebruik van verschillende onderzoeksdisciplines zoals kunstgeschiedenis, archeologie en Franse taalkunde is gezocht naar nieuwe aanwijzingen over de origine van een theeset, waarvan de geschiedenis 150 jaar geleden voor het eerst is opgeschreven. Met nieuwe invalshoeken kan inmiddels een duidelijker beeld geschetst worden, maar wederom moet gezocht worden naar die ene aanwijzing die ons uitsluitsel kan geven over de nationaliteit van deze in Europese opdracht bestelde Chinees porseleinen kop en schotel.

Afbeeldingen:

Afb. 1 : Titelpagina *Histoire artistique, Industrielle et commerciale de la Porcelaine*, Parijs 1862

Afb. 2 : Deksel, porselein, China, ca. 1700, bodemvondst Vlaardingen, collectie Vlaardings Archeologisch Kantoor

Afb. 3 : Theeset, porselein, China, ca. 1700,
H. cm., diameter: x cm., collectie Groninger Museum, inv.
Publ. Hartog 1990, p. 118; Jansen 1976, p. 157; Jörg 2001, p.60-61; Lunsingh Scheurleer 1966, p. 97, afb. 124

Afb. 4 : Detail planche XVI, Fig. 1er uit : *Histoire artistique, Industrielle et commerciale de la Porcelaine*, Parijs 1862

Afb. 5 : planche XVI, Fig. 1t/m 4 uit : *Histoire artistique, Industrielle et commerciale de la Porcelaine*, Parijs 1862

Literatuur:

J.G.T. Grässe, *Beiträge zur Geschichte der Gefässbildnerei, Porzellanfabrication, Töpfer- und Glasmacherkunst bei den verschiedenen Nationen der Erde*, Dresden 1853

A. Jacquemart, E. Le Blant, *Histoire Artistique, Industrielle et Commerciale de la Porcelaine*, Parijs 1862

B. Jansen, *Chinese Ceramiek, Catalogus Haags Gemeentemuseum*, Den Haag 1976

C.J.A. Jörg, *Porcelain and the Dutch China Trade*, Den Haag 1982

C.J.A. Jörg, *Porcelain from the Vung Tau Wreck, The Hallstrom Excavation*, London 2001.

J. Harrison-Hall, R. Krahl, *Ancient Chinese Trade Ceramics from the British Museum*, London 1994

D.F. Lunsingh Scheurleer, *Brieven van pater d'Entrecolles en mededelingen over de porseleinfabricage uit oude boeken*, Alphen aan den Rijn 1982

R. Torremans, T. de Ridder, *VLAKE-verslag 9.1, Van der Windt 1.095, Basisverslag, Vlaardingen 2006*

Noten:

¹ Het gaat hier om de titel *History of the Ceramic Art* die vertaald is door Fanny Bury Palliser (1805-1878)

² Charles Blanc 1859, pp. 207-220

³ A. Jacquemart 1862, p. 2

⁴ A. Jacquemart 1862, p. 3.

⁵ A. Jacquemart 1862, p. 6

⁶ Torremans & De Ridder 2006, p. 18. Overigens is de relatie van een deel van de vondsten tot deze context om diverse redenen minder duidelijk, hetgeen ook geldt voor het hier besproken object. Toch zijn er meerdere redenen om ook dit dekseltje binnen de context van de kuil te plaatsen.

⁷ Jacquemart 1862, p.386; planche XVI

⁸ Als referentie voor deze uitleg verwijst Jacquemart naar de titel *Le christianisme en Chine, en Tartarie et au Thibet* van Évariste Régis Huc. Het is echter onduidelijk waar Jacquemart dit idee vandaan heeft.

⁹ Grässe 1853, p. 85

¹⁰ Het werkwoord is afkomstig van *establis*, dat vanaf 1080 werd gebruikt. De huidige vorm van dit werkwoord komt voor het eerst voor in 1636. Er bestaat een aantal verschillen in de schrijfwijze, zoals een accent op de eerste e, een oude spelling zoals *establis*, pluraliteit als *etablis* of een andere vervoeging als *etably*. Alle notaties kunnen worden gebruikt en verder onderzoek naar de functies en hun mogelijke oorsprong in datering is onbekend bij de auteur, maar kunnen interessant zijn voor toekomstig onderzoek. (informatie afkomstig van Tilly van Paassen, vertaler Nederlands-Frans en parttime gids bij de Porseleyne Fles in Delft)

¹¹ Jansen 1976, p. 157

¹² Scheurleer 1982 pp. 73-85

¹³ Jörg 1982, pp. 94-97

¹⁴ Jörg 2001, pp. 60-61